

РОЗДІЛ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.40>

ПРОБЛЕМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Бисага Ю.М.,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Директор Інституту держави і права країн Європи,
Заслужений юрист України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8797-5665>*

Бисага Ю.М. Проблема домашнього насильства: питання теорії та практики.

Стаття присвячена проблемі розуміння домашнього насильства в правовій системі сучасної держави.

Розглянуто фактори ризику домашнього та сімейного насильства, включаючи індивідуальні особливості, проблеми стосунків, а також вплив громади та суспільства. Індивідуальні фактори включають психологічні та фізичні особливості жертв та насильників, що можуть включати проблеми з контролем емоцій, низьку самооцінку та травми з дитинства. Також, сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність можуть впливати на ризик стати жертвою або кривдником.

Вмотивовано, що насильство в домашній сфері серйозні наслідки для жертв, їхніх сімей та суспільства в цілому. Воно може призводити до травм, психологічних та емоційних проблем, руйнувати стосунки, порушувати розвиток дітей та знижувати продуктивність та ефективність суспільства.

Насильство в сім'ї стає глобальною проблемою, що перетинає культурні та географічні межі, і рівень його поширення може змінюватися в залежності від соціокультурного та економічного контексту. Важливою є також роль економічних факторів, таких як безробіття та економічні труднощі, які можуть збільшувати напругу в сім'ї та сприяти насильству.

Констатовано також, що на рівні громади, недостатність доступу до послуг психологічної та юридичної допомоги, а також відсутність освіти про права та можливості вийти з насильницьких стосунків може ускладнювати ситуацію для жертв. Крім того, культурні стереотипи та норми, які схвалюють або нормалізують насильство, також можуть підтримувати цей проблемний патерн.

При цьому дослідження необхідно здійснювати з урахуванням різноманітності культурних, соціальних та економічних контекстів, оскільки підходи до вирішення проблеми можуть різнитися в залежності від конкретних умов. Особлива увага також повинна бути приділена підтримці жертв домашнього насильства, їхньому доступу до безпечних місць притулку, правовій допомозі та психологічній підтримці. Збільшення обізнаності громадськості та освітніх ініціатив щодо цієї проблеми також може сприяти підвищенню усвідомленості та підтримки у боротьбі з домашнім насильством.

Ключові слова: домашнє насильство, запобігання та протидія, права людини, правова політика, кривдник, жертва.

Bysaha Yu.M. The problem of domestic violence: issues of theory and practice.

The article is devoted to the problem of understanding domestic violence in the legal system of the modern state.

Risk factors for domestic and family violence are examined, including individual characteristics, relationship problems, and community and societal influences. Individual factors include the psychological and physical characteristics of victims and perpetrators, which may include problems with emotion regulation, low self-esteem, and childhood trauma. Also, sexual orientation and gender identity can influence the risk of becoming a victim or a perpetrator.

It is reasoned that domestic violence has serious consequences for victims, their families and society as a whole. It can lead to injuries, psychological and emotional problems, destroy relationships, disrupt the development of children and reduce the productivity and efficiency of society.

Domestic violence is becoming a global problem that crosses cultural and geographic boundaries, and the level of its prevalence can vary depending on the socio-cultural and economic context. Also important is the role of economic factors, such as unemployment and economic hardship, which can increase family tension and contribute to violence.

It was also found that at the community level, lack of access to psychological and legal aid services, as well as lack of education about rights and opportunities to leave violent relationships can complicate the situation for victims. In addition, cultural stereotypes and norms that condone or normalize violence may also support this problematic pattern.

At the same time, research must be carried out taking into account the diversity of cultural, social and economic contexts, since approaches to solving the problem may differ depending on specific conditions. Special attention should also be paid to the support of victims of domestic violence, their access to safe places of refuge, legal aid and psychological support. Increasing public awareness and educational initiatives about the issue can also help increase awareness and support in the fight against domestic violence.

Key words: domestic violence, prevention and counteraction, human rights, legal policy, perpetrator, victim.

Постановка проблеми. Проблема вивчення домашнього насильства є надзвичайно актуальною і вимагає негайного уваги з погляду теоретиків, конституціоналістів та практичних працівників. Домашнє насильство є серйозним порушенням прав людини та загрозою громадському здоров'ю, воно може приймати різні форми, включаючи фізичне, емоційне, сексуальне та економічне насильство, і відбуватися в будь-якому соціальному та політико-правовому середовищі.

Однією з найбільш серйозних проблем є те, що багато випадків домашнього насильства залишаються невиявленими та недокументованими через страх постраждалих перед репресіями з боку насильника, соціальну норму замовчання проблеми або недостатню свідомість про власні права.

Дослідження в цій області є критично важливими для розуміння причин, наслідків та способів запобігання домашнього насильства, вони можуть виявити фактори ризику та захисту, а також допомогти в розробці ефективних програм підтримки постраждалих та інтервенційних стратегій.

Стан дослідження. Проблему домашнього насильства піднімали науковці іноземної школи права, проте в межах національної спільноти цей аспект аналізується достатньо поверхнево (Bhalotra S., Britto G.C., Samraio P.), окрім того зазвичай в межах кримінально-правової науки: О. Гумін, А. Йосипів, В. Шаблистий, І Жаровська, В. Канцір та ін.

Тому розгляд проблематики в межах сучасної школи права є особливо затребуваним.

Виклад основних положень. Питання домашнього насильства є поширеною проблемою усіх куточках світу, також необхідно звернути увагу на неймовірну поширеність проблеми.

Домашнє насильство – це будь-яка поведінка, метою якої є отримання влади та контролю над чоловіком/дружиною, партнером, дівчиною/хлопцем або близьким членом родини. Такої ж позиції дотримується національний законодавець до переліку впроваджуючи дуже широкий перелік осіб: подружжя; колишнє подружжя; наречені; мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; особи, які мають спільну дитину (дітей); батьки (мати, батько) і дитина (діти); дід (баба) та онук (онука); прадід (прабаба) та правнук (правнучка); вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка);

рідні брати і сестри; інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя.

Однак принагідно відзначимо, що це й перелік, ти більше не є вичерпним, оскільки в подальшому нормотворець визначає, що «дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється також на інших родичів, інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання, а також на суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству» (ст. 3 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству») [1].

Значимо також, що цитований спеціалізований нормативний акт, який регулює предметно сферу домашнього насильства відповідає європейським та міжнародним стандартам запобігання та протидії проблеми домашнього насильства.

Поширення проблематики особливо суттєве. Зокрема в Сполучених Штатах Америки відповідно до оновлених статистичних даних від вказаної проблеми щороку страждають приблизно 10 мільйонів людей; кожна четверта жінка і кожен дев'ятий чоловік є жертвами домашнього насильства [2]. Таким чином, ми можемо розуміти, що безумовно жінки, як представниці більш фізично слабшої статі підпадають під вищу віктимізацію в цій сфері. Проте ми не можемо вказати, що проблема виключно стосується жіночої статі, це є проблема, що зачіпає всіх, і чоловіки, діти, підлітки чоловічої статі, тим більше особи літнього віку не є виключенням.

Фактори ризику домашнього та сімейного насильства включають індивідуальні проблеми, проблеми стосунків, громади та суспільства. Пояснимо свою позицію ширше.

Фактори ризику домашнього та сімейного насильства можна розглядати на різних рівнях, починаючи від індивідуальних особливостей до ширших соціокультурних чинників.

Індивідуальні фактори включають психологічні та фізичні особливості жертв та насильників, такі як проблеми з контролем емоцій, низька самооцінка, травми з дитинства чи зловживання алкоголем та наркотиками. Також, сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність можуть впливати на ризик стати жертвою або насильником.

Як вказують А. Алі, К. Яссін та Р. Омер насильство щодо жінок є однією з головних проблем охорони здоров'я як у розвинених, так і в країнах, що розвиваються [3]. Насильство в домашніх умовах є проблемою, що притаманна всім країнам та культурам незалежно від їхнього рівня розвитку чи економічного статусу, оскільки вказане виступає загальносвітовою проблемою, яка перетинає географічні та культурні межі, а також різні соціальні групи. Хоча рівень домашнього насильства може коливатися в залежності від конкретного соціокультурного та економічного контексту, у всіх державах є випадки насильства в сім'ї. Це може бути фізичне, психологічне, емоційне, сексуальне насильство або контроль та обмеження свободи особи.

Причини насильства в сім'ї є багатогранними і включають в себе економічні, соціокультурні, психологічні та індивідуальні фактори. Вони можуть бути пов'язані з нерівністю між статями, стереотипами про ролі чоловіків і жінок, нездатністю вирішувати конфлікти без насильства, а також стресом, пов'язаним з економічними труднощами чи безробіттям.

Насильство в домашніх умовах має серйозні наслідки для жертв, їхніх сімей та суспільства в цілому. Воно може призводити до травм, психологічних та емоційних проблем, руйнувати стосунки, порушувати розвиток дітей та знижувати продуктивність та ефективність суспільства.

Проблеми в стосунках, включають неконструктивні методи вирішення конфліктів, неповагу до прав та гідності партнера, а також недостатню комунікацію. Ці фактори можуть підштовхувати до насильства та погіршувати його масштаб.

На рівні громади, недостатність доступу до послуг психологічної та юридичної допомоги, а також відсутність освіти про права та можливості вийти з насильницьких стосунків може ускладнювати ситуацію для жертв. Крім того, культурні стереотипи та норми, які схвалюють або нормалізують насильство, також можуть підтримувати цей проблемний патерн.

На рівні суспільства, економічна нерівність, низький рівень освіти та розвитку, відсутність ефективного законодавства та системи захисту жертв також можуть сприяти поширенню домашнього насильства.

Між вихованням і насильством у родині існує зворотний зв'язок. З одного боку, стиль виховання, що базується на повазі, терпінні та конструктивному взаєморозумінні, може сприяти вирощуванню дітей, які вміють керувати своїми емоціями, встановлювати здорові стосунки та вирішувати конфлікти без використання насильства. Батьки, які надають дітям достатню підтримку, любов та стимулюють їх розвиток, зазвичай створюють умови, що запобігають виникненню агресивних поведінкових моделей.

З іншого боку, досвід, який діти здобувають у родині, особливо в контексті насильства, може впливати на їх майбутнє поведінкове та емоційне функціонування. Діти, які були свідками або жертвами насильства у родині, можуть виробляти агресивні та насильницькі моделі поведінки, або навпаки, ставати схильними до жертвування себе у майбутніх стосунках.

Важливо враховувати, що насильство у сім'ї може бути результатом складних факторів, включаючи соціальні, економічні та культурні впливи. Також слід зазначити, що не всі діти, які були свідками насильства, стають насильниками у майбутньому, і багато з них здатні знаходити підтримку та розвивати здорові стосунки, отримавши відповідну допомогу та підтримку.

Низький рівень освіти корелює з більшою вірогідністю домашнього насильства, а жорстоке поводження в дитинстві зазвичай пов'язують із тим, щоб стати винуватцем домашнього насильства у дорослому віці. Винуватці домашнього насильства зазвичай повторюють акти насильства з новими партнерами, в свою чергу, безумовним впливом на активізацію насильства є зловживання наркотиками та алкоголем значно збільшує випадки домашнього насильства.

Проблемою, особливо суттєвою є те, що не тільки дорослі, в межах приватних інтимних відносин стикаються з питанням насильства. Діти, які є жертвами або свідками домашнього насильства, можуть вважати, що насильство є розумним способом вирішення конфлікту. Хлопці, які дізналися, що жінок можна не поважати, тому вони більш схильні до жорстокого поводження з жінками у дорослому віці. Дівчатка, які були свідками домашнього насильства в дитинстві, частіше стають жертвами й такої поведінки в межах свого подружжя. Домінування може включати емоційне, фізичне або сексуальне насильство, яке може бути спричинене взаємодією ситуаційних та індивідуальних факторів. Це означає, що кривдник навчається насильницькій поведінці у своїй сім'ї, спільноті чи культурі.

Економічний фактор також може стати причиною домашнього насильства. Як вказують іноземні експерти, «втрата роботи як чоловіками, так і жінками, незалежно один від одного, призводить до значного та повсюдного зростання домашнього насильства» [4]. Констатуємо, що економічні фактори відіграють значну роль у виникненні та поширенні домашнього насильства. Фінансова нестабільність може створювати середовище, в якому напруга в сім'ї зростає, що може призвести до конфліктів та насильства. Наприклад, безробіття або низький рівень доходу можуть погіршувати фінансове благополуччя сім'ї та підвищувати рівень стресу, а жертви, які фінансово залежать від своїх партнерів або членів сім'ї, можуть відчувати більшу вразливість і нехтування своїми правами, бо бояться втратити фінансову підтримку.

Крім того, обмежений доступ до фінансових ресурсів може ускладнювати можливість жертвам вибратися з насильного стосунку або звернутися за допомогою, оскільки вони можуть бути залежними від насильного партнера для забезпечення фінансових потреб. Економічна нерівність в сім'ї або суспільстві загалом також може призводити до напруги та конфліктів, що відображається в насильстві в домашніх умовах.

Проблематика є актуальною, як ми вже вказували для багатьох держав, однак значно активізується в умовах військових дій, коли створюється складне середовище, в якому проблема домашнього насильства стає особливо актуальною та небезпечною. Стрес, пов'язаний із військовими операціями, може викликати агресивну поведінку та конфлікти в сім'ях військових. Віддалення від сім'ї на тривалий час також може призвести до відчуття відокремленості та невпевненості, що може посилити напругу. Крім того, економічна нестабільність, пов'язана з втратою роботи або інвалідністю через військові травми, може погіршити ситуацію в сім'ї та сприяти насильству. Обмежений доступ до психологічної допомоги та консультування може ускладнити ситуацію, оскільки військові та їхні сім'ї можуть зазнавати психологічного травмування без належної підтримки. Такі умови, в поєднанні з культурними та соціальними факторами, можуть створювати сприятливі умови для зростання випадків домашнього насильства під час військових дій.

Умови військових дій, такі як стрес, віддалення від сім'ї, економічна нестабільність та обмежений доступ до психологічної підтримки, можуть створювати напругу та конфлікти в сім'ях військових. Це може бути особливо складно для тих, хто має дітей чи інших уразливих членів сім'ї.

Військові травми та досвід травматичних подій також можуть впливати на психічний стан осіб, що може збільшити ризик агресії та насильства. Крім того, деякі аспекти військової культури, такі як підтримка агресивної поведінки або використання сили для вирішення конфліктів, можуть сприяти насильству в домашньому середовищі.

Окрім внутрішніх факторів, військові конфлікти можуть також змінювати соціальне та економічне середовище, що може впливати на сімейні відносини. Руйнування інфраструктури, економічне спустошення та втрата доступу до основних ресурсів можуть погіршити ситуацію для сімей та збільшити їх вразливість до насильства.

Таким чином, в умовах військових дій проблема домашнього насильства стає особливо актуальною та складною, і вимагає комплексного підходу для її запобігання та вирішення, що включає в себе не лише психологічну та медичну підтримку для військових та їхніх сімей, але й соціальні програми та ініціативи, спрямовані на зменшення стресу та покращення умов життя сімей, які перебувають у зоні конфлікту.

З актуалізацією проблеми в умовах війни погоджуються багато науковців, так Т. Павленко відзначає, що «проблема домашнього насильства, навіть в умовах війни, залишається дуже гострою. Отже, мають бути напрацьовані єдині підходи в застосуванні законів, які передбачають відповідальність за домашнє насильство» [5, с. 27].

Багато науковців вказують потребу використання методів індивідуалізації з приводу діяння. Згодні ми з позицією Н. Мілорадова, В. Доценко та П. Червоного в тому, що «необхідно враховувати особливості кожного конкретного випадку, розглядаючи як особливості внутрішніх спонукань сторін взаємодії, так і ситуацію, в якій безпосередньо відбувається взаємодія» [6, с. 380]

Загалом, вказане дозволяє нам прийти до **висновків**, щодо актуалізації проблеми домашнього насильства на сучасному етапі розвитку правової та державної реальності. Домашнє насильство є серйозною проблемою, що потребує негайної уваги та комплексного підходу. Виявляється в будь-якій поведінці, спрямованій на отримання влади та контролю над членами родини або партнером. Національні законодавці у багатьох країнах вже приділяють увагу цій проблемі, впроваджуючи нормативні акти, аналогічні європейським та міжнародним стандартам.

Фактори ризику домашнього насильства включають індивідуальні особливості, проблеми в стосунках та широкі соціокультурні і економічні чинники. Боротьба з цією проблемою вимагає комплексного підходу, що включає законодавчі ініціативи, освітні кампанії та підтримку жертв на різних рівнях суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2018, № 5, ст. 35
2. Huecker M.R., King K.C., Jordan G.A., Smock W. StatPearls [Internet]. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK499891/>
3. Ali A.A., Yassin K., Omer R. Domestic violence against women in Eastern Sudan. *BMC Public Health*. 2014. Vol. 14, 1136. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-14-1136>.
4. Bhalotra S., Britto G.C., Sampaio P. Job Displacement, Unemployment Benefits and Domestic Violence *CEPR Discussion Paper No. DP16350*, 2021. URL: <https://ssrn.com/abstract=3886839>.
5. Павленко Т.А. Домашнє насильство: деякі питання відповідальності та протидії *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. «Право»*. 2023. Вип. 37. С. 22–28. С. 27
6. Мілорадова Н.Е., Доценко В.В., Червоний П.Д. Ретроспективний аналіз науково-психологічних концепцій домашнього насильства. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4. С. 377–390. С. 380
7. Белов Д.М., Громовчук М.В. Конституційно-правові засади статусу особи: окремі аспекти. *Аналітично-порівняльне право*. № 1. 2021. С. 21–26.
8. Громовчук М.В., Белов Д.М. Гуманізм як філософсько-правова категорія в умовах формування нової парадигми в праві. *Аналітично-порівняльне право*. № 3/2022. С. 301–310.
9. Белов Д.М. Белова М.В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 74. С. 85–90.